

Sămănătorul

Revistă Literară Săptămînală

Sumarul :

- N. IORGA. — Școala lui Ștefan-cel-Mare.
St. O. IOSIF. — Cîntec.
MIHAI SADOVEANU. — Moșul (nuvelă).
MIHAIL PALEOLOGU. — Pe neștiute... (poezie).
IL. CHENDI. — Moravuri literare : Ardeleano-fobii.
N. IORGA. — Cronică.
Sc. — Notițe.

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA :

STRADA REGALĂ No. 6. (Hotel Union)

BUCUREȘTI

Ediție populară

Abonamentul 6 lei pe an

In Editura Institutului de arte grafice „MINERVA“

AU APARUT :

DRUM ȘI POPAS

Note de drum. — Schițe

DE

==== C. SANDU ====

DRUMURI ȘI ORAȘE DIN ROMÂNIA

DE

N. IORGA

PROFESOR UNIVERSITAR

Prețul Lei 2.50

În Editura Institutului de arte Grafice „Minerva“ a apărut un superb Tablou în culori reprezentînd:

SFÎNTA ȘI MAREA VINERI A PATIMILOR

(Ocolirea cu Sfîntul Epitaf. — Biserica Stavropoleos din București)

Reprodus după un tablou de ilustrul pictor român THEODOR AMAN, vrednic să decoreze casa fie-cărei familii.

De vînzare la toate librăriile.

Prețul Lei 2.—

SĂMĂNĂTORUL

REVISTĂ LITERARĂ SĂPTĂMÎNALĂ

Redacția și Administrația
BUCUREȘTI
Strada Regală, 6

SUB DIRECȚIA UNUI COMITET

ABONAMENTUL
6 Lei pe an

ȘCOALA LUI ȘTEFAN-CEL-MARE

La 2 Iulie 1904 se împlinesc patru sute de ani de la moartea lui Ștefan-cel-Mare. El a stăpînit din Suceava, a purtat Coroana Moldovei, a păzit la granița de la Nistru; a pus și scos Domni în Țara-Românească, și-a ținut pîrcălabii la Ciceu în părțile Bistriței ardelene și la Cetatea de Baltă de pe Tîrnave, a chemat pe Secuî la luptele sale, a poruncit peste dinșii și a întemeiat cea d'întăiu episcopie pentru Romîni din Ardeal. Nu numai atît: el a cioplit piatra scumpă a vitejieî românești care a scinteiat în focul războaielor drepte și cumînți cu atîta strălucire încît a uimit neamurile. El a innălțat mai multe biserici mari și mănăstiri decît toți ceilalți Domni împreună, și pe acea vreme mănăstire însemna unirea tuturor podoabelor Artei și întemeierea odihnei roditoare pentru singurii cărturari ai neamului. Astfel Ștefan, unicul chip armonios, desăvîrșit, împărătește întreg printre Romîni, înfățișează, prin raza în care a întemeiat și a călăuzit, Romînimea toată. Nu e unul din Ținuturile românești, din România liberă, din Austria, din Ungaria, din Rusia care să nu înțitnească în trecutul său local sceptorul său de poruncă și de îndreptare.

De aceia e și firesc lucru ca din toate unghiurile pămîntului pe care-l locuim să se audă îndemnuri pentru celebrarea — noi să zicem cu o vorbă veche care, aceia, are un răsunset în inimile mulțimiilor —, pentru prăznuirea mărețului moș Ștefan-cel-Sfînt.

*

În România a orînduit Ministeriul de Instrucție Publică: se va scrie pentru popor o carte despre viața lui Ștefan, se vor culege și tipări toate hrisoavele de danie și întărire rămase de la dînsul, multele pergamente cu slova frumoasă, se vor aduna poveștile, cîntecele și amintirile poporului despre acel părinte al lui cu mîna blindă și vorba bună pentru ai săi; la 2 Iulie 1904 copiii din școli vor veni să pri-

mească răsplata sîrguinții lor în daruri care pomenesc pe strămoș. și o slujbă de pomenire se va face în bisericile orașelor și în acelea ale miilor de sate, pentru ca, închinîndu-se lui Dumnezeu, țeranul să se gîndească la țară și la acei cari i-au lăsat-o.

În Pesta, studenții caută să urmeze exemplul acelor înaintași din 1871, de la Viena, cari au pus la cale și au dus la capăt, supt povățuirea unor oameni ca Mihail Eminescu și Ioan Slavici, serbarea veselă prin care s'au pomenit cei patru sute de ani de la clădirea mănăstirii lui Ștefan-cel-Mare, Putna bucovineană. S'a alcătuit, după cît se știe, un comitet pentru a lua măsuri, care nu se cunosc până acum.

În Bucovina chiar, Romîniî cei buni — căci, slavă Satanei, zeului ambiției și izbindei personale cu ori-ce preț, mai sînt și alții —, decî Romîniî cei buni s'au și gîndit să dea o strălucire cît mai mare și mai vrednică parastasului ce se va face, după datină, la 2 Iulie, pe mormîntul ctitorului Putnei, care e și ctitorul Moldovei, ctitorul, într'o largă măsură, și al neamului românesc. Baronul de Hurmuzaki, care poartă un nume ilustrat în silinți pentru neam și în munca pentru cunoașterea trecutului nostru, a fost pus în fruntea unui comitet de inițiativă, și Guvernul țerii, întrebat, n'ar fi arătat nici-o împotrivire pentru îndeplinirea acestui proiect, odată ce avea a face cu oameni cari garantau prin seriositatea și tactul lor că nu vor fi lucruri neplăcute ¹.

Acestea toate sînt semne bune. Mai sînt și altele însă mai puțin bune, și de ele vreau să vorbesc acum, înainte de a veni la o propunere, care nu e a mea decît până vor primi-o, cum dorește, alții.

Mai e vorba de un album cuprinzînd înfățișarea mănăstirilor și bisericilor pe care le datorim lui Ștefan, și acest album ar fi să aibă, după cum am cetit, și un text de lămuriri și povestire, pentru scrierea căruia s'a făcut un comitet. Dacă-mi aduc aminte bine, în acel comitet sînt multe persoane zeloase, dar nu sînt istorici și nici scriitori. Comitet decî, fără istorici, pentru o lucrare istorică și o lucrare istorică despre Ștefan-cel-Mare, care a fost hotărît Sfinț de poporul românesc și al căruî nume decî nu trebuie a se lua în deșert, — să nu se supere inițiatorii, dar îmi pare nu știu cum...

S'a mai întemeiat apoi, de cîteva luni, o societate numismatică,

¹ Mi se spune că serbarea ar fi sorocită pentru luna lui August, punîndu-se astfel în legătură cu întemeierea mănăstirii. Dar aceasta s'a mai serbat odată, pentru aniversara de patru sute de ani, la 1871. Acum e însă în veacul nostru anul ce răspunde anului din veacul al XVI-lea cînd a murit Ștefan. Nu se poate pune o serbare la data alteia, odată serbate, și o pomenire de moarte într'o zi de bucurie.

cu doi numismați, dd. Suțu și D. Sturdza, și cu o mulțime de oameni cari nu sînt numismați. Această societate a votat baterea unei medalii pentru Ștefan, și inscripția, redactată de un om căruia i s'a bătut și lui o medalie fiind în viață — cine mai are această onoare decît d. Gr. G. Tocilescu? — spune lămurit că Ștefan a domnit în Moldova de la 1457 la 1904, ceia ce ni se pare cam mult. Apoi proiectele trebuie supuse de artiști unui om total lipsit de simț artistic. Și, cu o astfel de inscripție, cu o astfel de cîntărire, — e vorba de Măria Sa Ștefan-cel-Mare. Semn rău!

Apoi de pe acum încep să răsară oratori pentru pomenirea de la Putna. Toate orașele — Iașul însuși, asupra căruia am strămutat amintirile mari ale Sucevei, — tac; societățile, de care avem destule, nu se mișcă; scriitorii privesc fără interes, ba unii din ei poate zimbînd, la străduințele Ministeriului, care face patriotism cum e dator să facă. Și din această Mare Moartă răsar grozave stafii de oratori, dintre cari unii au și călătorit la Cernăuți, cu numele lui Traian pe buze, ca să-și comande scîndurile reprezentației de limbuție... Oratori? Doamne păzește-ne! Asta ne trebuie nouă? Și, mai ales, asta-î trebuie Lui?

Căci ce poate fi în acele cuvîntări cu care sîntem amenințați și care ar cuteza să se reverse asupra mormîntului de la Putna? Plîngerî? Căinări? Plîng Evreii la zidurile Ierusalimului, fiindcă știu că în vecii vecilor nu se vor putea apropia decît cu lacrimi de nevolnici și neputincioși de dîsele. Noi trebuie să ne amintim, dar nu se cuvine să plîngem. Sau, atunci, sunete de trîmbițe, imnuri, marșuri de glorie? Vor fi însă acolo oameni în uniformă neagră cu lampasuri verzi, cu pene de cocoș la pălărie de vînător, cu pușca pe spinare — jandarmii bucovineni — înaintea cărora mărturisesc că astfel de cîntece viteze se par și nepotrivite și ridicule: strămoșul se va vîrcoli în pămînt de rușine!

Și apoi din acel mormînt se desface astăzi înaintea de toate sfințenia. Cînd creștinii Apusului, în alte împrejurări, au intrat în biserica Sfîntului Mormînt din Ierusalim, ei au fost fără îndoială bucuroși peste orice măsură și plini de o nemărgenită evlavie. Dar nimeni nu s'a gîndit la profanarea prin discurs al aceluî lăcaș: preoții au slujit, și mulțimea s'a închinat cu inima, recunoscătoare și tăcută.

Altfel îmi închipui serbarea de la 2 Iulie: mii și mii de oameni din Fisa în Nistru și din Maramureș în Dunăre, liniștiți, și tăcuți, pe cînd egumenul Putnei, un Român până astăzi, și un bun Român, care ne va înțelege, va rosti rugăciunile pomenirii pentru Ștefan-cel-Mare.

Dar înfrinarea vorbeii nu oprește *fapta*.

El, Ștefan, a fost un om de fapte: nu i-a plăcut a vorbi mult, a dezbate prea pe larg lucrurile, ci i-a plăcut a făptui fulgerător și a nu-și opri loviturile până nu și-a atins întreg scopul. De aceea ni e așa de drag, pentru că înfățișează așa de bine poporul nostru și al Lui, în munca răbdătoare și plină de jertfă, care nu se vestește d'înainte și nu se laudă pe urmă.

Să-î dăm ce ni-a dat. Romîni din toate unghiurile,—o *faptă pentru Ștefan-cel-Mare!*

*

Dacă ar fi fost cu o sută de ani în urmă, încă aș fi putut zice: să fie o biserică, o biserică a Sfîntului Ștefan pe locul de biruință de la Podul Înnalt, care e fără nici-o urnă, pe locul de suferință de la Războieni, unde de cîțiva ani se ridică un monument făcut de ofițeri romîni.

Acum însă, cea mai mare biserică e *școala*. Să facem școala lui Ștefan-cel-Mare.

Aceasta n'ar fi o școală cum sint celelalte. Romîni, cari încep să aibă aceeași cultură, trăiesc risipiți unii de alții și nu se pot cunoaște în de ajuns, — căci n'ajunge scrisul numai, trebuie căldura cuvîntului și încercarea ochilor. Atîția n'au putut să audă niciodată măcar o frumoasă limbă literară. Înnainte de a se arunca în viață, unde au și misiunea de a-și păstra caracterul lor românesc și de a lucra pentru înaintarea neamului lor, — cei mai buni studenți din Bucovina, din Banat, din Maramureș, din Ungaria proprie, din Basarabia ar trebui să stea cîteva luni, de recunoaștere și orientare, în orașul unde bate astăzi inima Romînimii, în Capitala Regelui Carol, aici în București. O școală, un adăpost ar trebui aice ca să-î primească, după cercetarea din partea unor oameni competenți a scopului și a puterilor acestor oaspeți. Cît n'ar înainta prin această sălășuire împreună idealul de înțelegere a sufletelor românești, și ce amintiri ar lăsa, care nu s'ar putea șterge nici-odată!

Ca pe vremea cruciatelor, cînd se adunau astfel mii de galbeni pentru lupta la Locurile Sfînte, să fie un trunchi de prinosuri la Putna, lingă acel mormînt care ne va aduna acolo. Fiecare va lăsa în el ce poate și ce-l lasă inima pentru neamul său. Și poate cutare om foarte bogat se va gîndi la străbunii săi cari și-au făcut un nume veșnic înălțînd ziduri trainice de biserică sau mănăstire, și, mai făcînd o minune și făcătorul de minuni din mormîntul de la Putna, va pune hîrtii de cîte o mie de lei lingă lețcaia țeranului sărac, care înțe-

MOȘUL

Moș-Andrei, un frate al bunicului, era singurul rămas dintre *cei vechi*. Părea că trăește într'o lume a lui, o lume apusă, pe care și-o evoca singur în tăcerea odăii bătrîne, între mobilele de sute de ani și între portretele întunecoase ale străbunilor.

În jurul lui, printre noi cei tineri, era o neconținută mirare. Hainele lui străvechi, lustruite și trainice, ciubucul lung și felegenele de cafea, lungile și tăcutele meditații, plimbările singuratice în luncile Siretului, toate, de zeci de ani aceleași, ne puneau încă în uimire.

Eram și noi acuma, dragă Doamne, cu mustață, intrasem în lume; cu toate acestea, o sfială ciudată ne cuprindea în fața strămoșului.

Ochii aprigi sub sprîncene cărunte; gura dureros aplecată în colțuri: mustațile albe, mari; durerea veche care-l împresura ca o negură, — toate, în totdeauna, ne făceau să trecem în virful picioarelor pe lângă dînsul.

La petrecerile de familie nu lua parte de cît foarte rar și atunci chema, în povestirile lui, vieța altui veac. Mai cu seamă, în serî de iarnă, cînd vînturile aduc în parcuri vuet de valuri și țipete ome-nești, glasul lui avea o întunecoasă putere de evocare. Legendele străbune, pe pămîntul acesta stropit cu bură de sînge și lacrimi, de multe-ori ne zguduiau pînă în adîncuri.

Și multă vreme n'am pătruns taina care-i acoperea trecutul. Tîrziu, către sfîrșitul vieții lui, într'un amurg de vară, bătrînul a povestit o întîmplare din tinerețe, și atunci am priceput totul.

Stăteam în jurul lui, în cerdacul casei bătrîne, în liniștea adîncă ce stăpînea curtea boerească. Înnaintea noastră, se întindea cîmpia Siretului pînă în asfințitul înflăcărat. Prin livada mare din coasta casei, trecea un susur slab ca de isvor depărtat, și, de departe, din imășurile întinse, veneau murmurele tălăngilor.

Bătrînul vorbea cu glas încet, cu ochii duși, și noi stăteam tăcuți, ca într'o biserică.

«Era odată... începu bătrînul; era odată, măi băeți... o zîină... Ce vă spun eu, e poveste ca toate poveștile... Era o fată, frumoasă *coz*. Ședea departe de locurile acestea, și e mult de atunci! — Dar ce frumoasă era, dragii moșului... Avea doi ochi mari, negri, ca două flori întunecoase; sprîncene codate, sub care fulgerau ochii; și o gură, o gură... parcă atunci era crestată cu pumnalul în pelița albă ca laptele...»

Moșul se opri deodată, își trecu mina prin păru-î alb ca neaua, își mîngîie mustățile tupoase și se lăsă pe speteaza moale a jilțului, cu ochii duși, cu fața plină de un zîmbet foarte dulce și foarte trist.

Deodată, în tăcerea care se întinsese, — în sat, începu să sune toaca, întâiu rar, apoi din ce în ce mai repede, cu îmlădieri de cîntec. După aceea, clopotele prinseră a vibra : cele mici subțirel, ca o muzică tînără : cel mare amărit, plin de jale. Plînsul lui grav umplea casa bătrînă, livala și cîmpia mare cu un prelung și adînc bubuit melodic.

Clopotele mici tăcură dinti'odată. Cel mare dăngăni încă de trei ori, — apoi, în aer, rămase multă vreme, plutind, freamătul arămii.

Tăcerea se întinse. Moș Andrei suspină, tulburat de amintirile-î depărtate, după aceea iar începu să vorbească. Pe cîmpie, se întinse o umbră ușoară ; departe, un copac pitic și, alături, scheletul unei cumpene de fîntînă se zugrăveau cu negru pe cerul roș.

Moșul începu iar a vorbi, pe cînd lumina scădea încet-încet. Amurgul se întinse. O lumină trandafirie mai rămăsese de-asupra asfințitului ; pîcla fumurie umplea șesurile.

Și moșneagul spunea o poveste foarte tristă. Glasul lui ne pătrundea ca un fior. Seara veni ; cîteva luminî albe scînteiară sus, pe boltă ; gangurile vechi oftară, deșteptate de vîntul serii. În jurul bătrînelui umblau umbrele trecutului. El le vedea, le urmărea și glasul lui duios povestea durerile de altădată.

Moșule, moșule, cît de tare îți tremura glasul ! — Noî, totdeauna, ne-am mirat de ce ai trăit așa de singuratic, fără dureri și bucurii mari. Dar n'am știut, moșule, că, în trecutul tău îndepărtat, ai ars doruri mari și ai curs lacrimi de foc. Nu știam pe atunci că, odată și odată, glasul tău a cîntat de dragoste, că ochiî tăi senini au oglindit un chip de zînă ; nu știam că ai suferit și te-ai zbatut, pentru că femeia iubită era a altuia !

Încălecai pe murgul tău încordat ; alergai, noaptea, prin ploî și vînturi, pînă la curtea ei. Ce vremuri erau acelea, moșule, cînd erai tu cu părul ca pana corbului și cu brațul de criță ! Îți ascundeai dragostea la marginea unei păduri, în bordeiul unui pădurar. Cîte sărutări, cite plîsete și cite hotăriri ! Pînă ce, într'o noapte, ai auzit, în tăcerea iubirii voastre, tropote și glasuri străine...

Ți-ai luat draga în brațe, ai încălecat și ai dat drumul fugarului în noapte. Zburai prin întuneric, ca o nălucă : brațele iubitei se încolțăcise pe după gîtul tău ; în urmă, se auzeau tropote, și tu îți sîngerai șoimul cu pîntenii și spintecai vîntul.

Deodată, la o cotitură, saltă pe cărare o nănilă : un țigan care-ți ieșise înaintea, aruncîndu-se în prăjină... Tragî pistolul din coburi, do-

bori namila la pământ, și înaintea! Dar, la un pod, ți se zvîrle, din virful prăjinei, altul în cale; de cealaltă parte, altul; din urmă, altul. Tragî hangerul, înțepi fugarul în coaste, treci, — dar s'aud hubuii în urmă; tresari... Brațele moî ale iubitei te strîng tare, gura ei te caută gemînd, te sărută, odată te mai sărută lung, de cea din urmă oară!

Moșule, moșule, n'am știut că ți-ai îngropat inima aproape de tot, în livadă; n'am știut că, în multe nopți, a curs izvor cald de lacrimi, pe groapa moartei; nu ți-am înțeles viața de tăcere și de gînduri; dar, cînd te-am auzit povestind, am înțeles!

Cît de tare îți tremura glasul, și cum îți luceau ochii!

«Zina s'a dus, dragii mei, și anii au trecut. Murgul a îmbătrînit și a căzut; i-au putrezit și oasele... Hangerul tinereții stă în cui... Eu sînt altul, sînt altul, dragii mei, sînt umbra celui de altădată... și nu înțeleg de ce mai trăesc...»

În tăcerea serii, glasul moșului conțeni. Vîntul se strecura trist prin jurul casei bătrîne, ca un suflet rătăcit; prin gangurile boltite și prin odăile mari, se deșteptau parcă umbrele celor duși. Stele mari ardeau sus: păreau niște crini de aur, pe o apă albastră. Și, din nemărgininea cîmpiei, din necunoscut, prinse a izvorî tînguirea de buciurn, slabă, de-abia simțită, ca o adiere melodioasă.

Moșul se sculă încet, coborî cu greutate treptele negre și intră în livadă. Se așeză supt un frasin bătrîn, pe o bancă de piatră. Își plecă fruntea în palme și rămase nemișcat, pe cînd vîntul ușor aducea înmlădierile dureroase ale buciurnului. Barba și părul de argint scînteiau în umbră. Și noi ne uitam la moșul care stătea lingă mormîntul inimei lui — și tăceam.

MIHAÏ SADOVEANU.

PE NEȘTIUTE...

Se'ntinde liniștea grădini;
Mirositorii lilioci
Împart miresmele cu crinii
Din răcoritele poteci.

Se aurește în ploi de soare
 Al sălcilor virf pletos,
 Lumina 'ncepe să coboare
 Și ea coboară tot mai jos.

Tăcerea'n ramuri se așează,
 În umbră sgomote s'ascund ;
 Apune cea din urmă rază
 Ce tremură'n basin pe prund.

Și zarea'n purpură se'neacă,
 Orașu'n margini, s'a aprins ;
 E, par'că steagul și-l apleacă
 Un împărat ce-a fost învins.

Grădina'n crengi cu frunze rare
 Pe neștiute m'a'ntristat :
 În mintea mea, un gând răsare,
 Ce-mi spune clar, că m'ai uitat.

Pitești.

MIHAIL PALEOLOGU.

MORAVURI LITERARE

ARDELEANO-FOBII

Și nu mai tac.

De la apariția «Sămănătorului» incoace cîntecul sună mereu, psalții se'numulțesc, corul lor crește și 'mă bogonisesc în urechi aceleași cuvinte :

«Prin arhivele Academiei, prin biblioteca Fundațiunei Carol I, scotocesc azi niște tineri transilvăneni, cari, pe lângă funcțiile bine plătite, se îndeletnicesc și cu literatura... Ei scriu pe la «Voința Națională», «Epoca» și «Sămănătorul»... Pe-ascuns însă fac meschinării, lovesc, cînd pot, în toți ceilalți publiciști indigeni, lăudindu-se între ei, ca'ntr'un adevărat cerc de admirațiune mutuală...»¹⁾.

E glasul celui mai nou și poate al celui mai naiv și mai neîndemîntec ardeleano-fob, căci iată cum continuă :

«Deci un curent, *poate cu elemente sănătoase*, dar înțelegîndu-și rău menirea

¹⁾ Un anonim în *Acțiunea*, din 2 Aprilie 1904.

și servindu-se, ca să ajungă, de mijloace nepermise, pentru răpunerea oricărui concurent ce le stă în cale».

L'am numit naiv pe noul luptător, fiind-că are curajul să arunce mânușa unor «elemente sănătoase». Alții, înaintea sa, au fost mai șireți și n'au recunoscut «curentului» nici meritul de-a fi pornit de asemenea elemente, și au tăbărit asupra lui, tocmai din motive de nesănătate.

Am văzut printre ei un General, în mîna căruia condeii s'a prefăcut nu în sabie, ci în ghioagă svîrlită în «ceata de Brașoveni¹⁾». Am cetit cuvintele frivole ale unui stilist saltimbanc, fost istoric și conferențiar ateneist²⁾. Autorii de versuri își apără singurii autoritatea problematică și se improvisează în critici anti-ardeleni. Ziariști de profesie strecoară, unde pot, cite-o aluzie. Și alătura de-atîtea capete vrednice se ivesc și cîrlionții criticului ovreiu. Pentru de ce? «Fiîndcă frații de dincolo (*frații*; o!) sînt cei mai implacabili antisemiți din România.»

Iată o armată organizată, cu un General în frunte, dar cu elemente eterogene și cu tot soiul de mercenari. Bombele cad mereti. Ziare, broșuri, cărți și alte pamflete apar, și dușmănia amenință a se statornici — în tabăra acelor mulți cetitori cari nu urmăresc decît partea senzațională și cea de scandal în orice luptă intelectuală.

O scurtă răfuială cu mic și mare se impune. Voi încerca-o, nu însă pentru a face pe idealistul și a protesta în contra acestei «sfișierii între frați», nici pentru a vorbi în numele «principiului sfînt al unității de neam». Astea sînt vorbe deșerte pentru cetașii amintiți — ci pur și simplu pentru a-i zurgăvi așa cum sînt, a prinde un moment din viața sufletească a unui șir de bărbați, înrudiți cel puțin într'un singur punct: în ura contra Ardelenilor.

Războirii de natura asta au mai fost ele, dar de-un caracter mai endemic și totdeauna mai demn. Nici-odată atacurile n'au degenerat și tonul n'a atins înălțimi așa de mari de violențe ca în anul din urmă.

Polemicele lingvistice din epoca «Foaiei pentru minte» a lui Barițiu și a «Curierului» lui Eliade n'au împiedecat pe acest din urmă a scrie, despre rolul Ardelenilor în istoria limbei, cuvintele cele mai măgulitoare, în a sa scrisoare către Romîni din Brussa.

Rătăcirile etimologice și pumnuliane, cari au făcut pe Alexandri să numească pe gramaticii blăjeni niște ridicoli Beoțieni, nu l-au împiedecat totuși să scrie la 1878:

«Ardealul a fost totdeauna cuibul sacru al romînismului, pe care nici-o furtună nu l-a putut distruge. Din acel cuib binecuvîntat de D-zeu *mulți culturî se vor înmălța pe cerul Romăniei, fără ca de azi înaintea nimeni să îndrăznească a le smulge penele aripilor...*»³⁾

¹ General C. I. Brătianu, *O lecțiune de înaltă morală*. Ploești 1903, p. 24 și 25.

² Citiți articolele anti-ardelene din colecția «Conservatorului» pe 1903.

³ V. mss. Academiei No. 809, p. 77. Scrisoare către V. Mangra.

Lupta d-lui Maiorescu în contra direcțiunii în cultura ardeleană n'a fost nici ea o proclamare a principiului de-a limita cultura după provincii. Ea s'a îndreptat în contra superficialității în poezie și în contra sofisților limbii române, a fost un strigăt de durere și de protestare în contra unor bărbați de-o inteligență superioară, cari, inspirați de ideile epocii lor și lipsiți de ori-ce simț artistic, amenințau să oprească 'n loc mersul fresc al limbii poporului. Dar nici-odată d. Maiorescu n'a confundat indivizii cu mulțimea și n'a căutat să explice greșeli individuale numai prin originea locală a celor ce le comiteau.

Toate ciocnirile astea aveau un caracter mai mult teoretic. Erau discuții academice, pe cari și acum le poți urmări cu interes. Ele au avut o vădită înfrîngere asupra literaturii romine. Cine însă dintre luptătorii ardeleano-fobi de astăzi se poate lăuda că urmărește aceeaș țință? Care dintre ei a ridicat discuția la un nivel științific, sau cel puțin a căutat să rămână obiectiv?

Dar asta nici nu se putea, de oare ce vechiul motiv de discuție nu mai există. Rătăcirile din Ardeal au dispărut în mare parte. Limba s'a îmbunătățit în ziare și în reviste. Poeziei i s'a ridicat câteva altare. Și, piedeca fiind înlăturată, se simte acum pe toată linia o adevărată dragoste de muncă; puterile cumulate își caută teren de manifestare; limitele de provincii cad înaintea acestor puteri; Ardelenii mișună pe la ziare și reviste, prin instituțiuni culturale, în poezie, proză și critică, în istorie și filologie și-și dau tributul lor culturii romine.

Situația e acum cu totul schimbată. Odinioară Ardelenii erau atacați, pe dreptul, pentru greșelile lor; astăzi mulți sînt loviți pentru calitățile lor.

Natural, asta nu mai e luptă leală, cînd mobilul *a priori* este atît de urit. Ea denotă mai mult o stare sufletească a celor ce produc curentul protivnic decît a Ardelenilor atacați.

O reprivire scurtă asupra amănuntelor acestui curent ne va da și mai multă dreptate.

Un General din vechia gardă a scriitorilor — unul din acei buni Romîni în vremea lor, pe cari îi doare că vremile se schimbă, sistemele se înlocuesc, pretențiile se rafinează și generația mai tînără se ridică peste capetele lor, — avuse o discuție de geografie cu un profesor universitar din București. Critica profesorului, de origine pare-mi-se Moldovean, apăruse în «Convorbiri», revistă al cărei director, precum se știe, este d-l I. Bogdan. Faptul a servit d-lui General ca prilej a deschide o campanie anti-ardeleană și a numi pe scriitorii ardeleni — așa din senin — «pripășiți din lume», «doritori de pricopseală ieftină», «venetici cari și-au creat aureola aroganței», — tot epitete cari se găsesc în gura cavalerilor învinși! Arma celor slabi este totdeauna injuria și scrișnirea dinților.

Un alt cas. D-l Ionescu-Gion este prototipul scriitorului romîn neajuns. Ridicat pînă la o înălțime oare-care, s'a oprit brusc în loc, și numai pretențiile-i au luat-o înainte. În jurul lui s'a făcut un gol. Glasul lui nu mai e ascultat. În istorie n'a putut ține pas cu creatorii noului curent. În litera-

tură n'a dat nimic original. Articolele de critică literară, cu toată podoaba lor artificială de limbă, nu pot să trăiască prin puterea ideilor. Iată-l dar pe urmele bătrînului General și, chinuit de aceeași conștiință, de a fi victima Ardelenilor, îl vedem cu orice ocazie făcînd spirite fără vlagă pe socoteala «plăviților brașoveni», cari i-au tăiat aripile de a se ridica la înălțimile visate.

Din ceata asta nu putea să lipsească d-l Macedonschi cu toată prăsila sa. El e de acord cu cei ce susțin «că în Academie te isbești numai de Ardeleni, că în facultatea de litere numai dinșii sînt stăpîni, că în presă domnește aceeași ticăloșie, că ei au monopolizat prin *josnicie* pe oamenii de stat romîni, că s'au introdus *sterpi* și *ignoranți* în literatură, că, în sfîrșit, corup și distrug ca o *substanță corosivă* aurul sufletesc și că ajunși — din *vendiciei* și *servi* — a se vedea covîrșiți de onoruri și îmbuibați de snaga noastră, bat *insolent* din picior, sau *ridicoli*, se sumeșesc cu aere de clowni pînă a-și resfrînge mincile de la vînjoasele brațe (așa, da!) și pînă a striga, cu pălăria mocănească pe ceafă: mai sînteți?...»¹. Măcar că din toate aceste adevărat este numai faptul, că nici-un scriitor ardelean nu poate să guste frumusețile pretinse ale poeziei d-lui Macedonschi; nimeni dintre noi nu vrea să creadă că acest poet, prin sbuciumata sa activitate, a fost de vr'un folos literaturii romîne.

Pe d-l Duiliu Zamfirescu l'am văzut coborît la rolul odios al invidiosului care ridică arma în potriva concurentului său la un premiu, fiind-că e prozator ardelean².

Un alt poet apăruse în vileag cu un volum pus sub ocrotirea mai multor fruntași ai vieții noastre intelectuale. Ocrotirea asta însă avea să-i serve mai mult de încurajare. Poetul a luat-o ca o dovadă a desăvîrșirii sale și, plin de încredere în sine, se socotea cocoțat pe piscurile cele mai înalte ale Parnasului romîn. A fost de-ajuns însă o singură recenzie, pentru ca poetul nostru să cadă din treaptă în treaptă. De la revista literară cea mai de frunte ajunsese la cea din urmă tipăritură dobrogeană. Din gloria visată și alimentată de atîția binevoitori, ajunsese a-și vedea cu ochii modestia talentului său, dar în același timp a-și arăta nemodestia pretențiilor sale. El tăbări ca un desperat, care pierduse tot, asupra criticului și, nimerindu-se ca acesta să fie Ardelean, ura lui se descărcă violentă și fără rezervă în contra tuturor scriitorilor ardeleni. «Bandă interlopă», «piraiți literari» sînt titlurile cu cari se gratifică în special redactorii «Sămănătorului», iar operele lor sînt considerate ca «sforțări bestiale», «conglomerat purulent», «hoție grosolană», «speculă nerușinată»³.

Ați crede că aici ardeleano-fobia și-a atins apogeul. Vă înșelați. De-asupra tuturor tronează anonimi; tot ei țin recordul în toate; ei sînt cei mai sublimi și cei mai ridicoli acuzatori. Aici îi vezi plîngîndu-se că «tipurile de martiri cu luna fac bisericuțe spre a declara monopol asupra limbei, cugetărei

¹ *Romînul* (sic), 26 Sept. 1903.

² *Revista idealistă*, 1 Sept. 1903.

³ Pentru complectarea dicționarului, vezi în special *Cronica* din 30 Maiu 1903 și *Ovidiu*, N-r 1 din 1903.

și inițiativei rominești¹, colo sbătindu-se în lanțurile neputinței și strigînd că «martirii îi sufocă» :

«Nu poți îndrăzni a vorbi, a gîndi, a scrie în România, în țara ta... martirii te sufocă, te copleșesc. Și cine e de vină ?.. Discordia ! Să ne unim și noi nemartirii, orî poate adevărații martiri, să ne conservăm bugetul, să denunțăm clica asta de evrei și martiri de buget, *căci cine știe ce ne-așteaptă* !..

De sigur moartea te așteaptă, iubitul mieu anonim, — dar stai, mai ia încalte cu tine și cîțiva dragi tovarăși de drum, pe soții tăi de principii de origină semită. Bieții ovrei ! Francezul zice : *Qui mange du juif, en meurt*, și acum să moară ei loviți de condeii ardelenilor !

Iată-î în adevăr cum lamentează :

«O bună parte din curentul antisemit de astăzi se datorește, fără îndoială, fraților de dincolo. În politică, în administrație, orî unde se află înfipt un frate transcarpatin, antisemitismul devine imediat terenul de activitate a acestor cercuri. Cînd citești în vre-un ziar romînesc o notiță antisemită, care se distinge prin veninul ei, prin ura ce filtrează lie-ce cuvînt, prin enormitatea calomniei și a minciunei, să știți că ea se datorește unui romîn transilvănean»...².

Nu știu dacă are dreptate scriitorul ovreiu, mi-aduc înse aminte că un gazetar bucureștean (tot anonim) era cu totul de altă părere, cînd în ziarul *Antisemitul* de la 1899 se plîngea de «robia transilvănenilor» și seria fraze de următoarea dragălașie :

«Deși de acelaș sînge, de acelaș neam cu noi, Romînul din Ardeal, mocanul, e rău, egoist, vindicativ, trufaș.. Romînul de aici îl detestază pentru sufletul lui ciînesc»...

Superb !

Ei, dar să nu mai continuu cu cercetările, căci ar trebui să îngrămădesc material prea dureros pentru naționaliștii sentimentali, gata a a evoca totdeauna figura marelui Lazăr sau a altor apostoli ai unității culturale, ca un fel de *memento*. Dar nu pentru a mă jălui sau a lua apărarea cuiva am înșirat documentele literare de sus, ci pentru a face o constatare simplă.

Acuzațiile aceste, contradictorii, netrebnice și înjositoare cum sînt, dovedesc pe lîngă alte multe și creșterea enormă a proletariatuului intelectual romîn de pretutîndeni. Capitala Romîniei se impune tot mai mult ca metropola culturii romine. Aici va continua, cu tot dreptul, să alerge orî-ce element ce simte în sine puterea și trebuința sufletească de-a se manifesta. Barierele între provincii vor dispărea cu totul și 'n afară de cîte-va deosebiri etice, ce trebuie păstrate și de nuanțe de limbă, unitatea culturii se va stabili cu tot mai vădită necesitate. Impotriviri de felul articolelor citate sînt plîngerî de babe și de neputincioși și nu pot să oprească un curent dintre cele mai firești.

¹ «Ce este trocarism ?». *Adevărul* din 10 Nov. 1903.

² «Martirii.» *Cronica* de la 2 August 1903.

³ *Cronica israelită* din 27 Sept. 1902.

Or ce evoluție este o luptă. La lupta asta fatal vom lua cu toții parte. Aici calomniile anonimilor, violențele neajunșilor și desperările striviților nu trag în cumpănă. Viitorul este al celor puternici.

Înțelegeți, ardeleano-fobilor, și vă plecați.

IL. CHENDI.

CRONICĂ

Studii bune încep să apară și în domeniul teologiei. Astfel, d. I. Mihălcescu, un licențiat al Facultății din București, a tipărit în «Berner Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte», XXXIV (1903), o expunere critică a filosofiei religioase a teologului protestant frances L.-A. Sabatier. De același a apărut în anul acesta (supt titlul: «Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche», Leipzig) o retipărire a cunoscutei culegeri de simbole ale Credinții răsăritene dată în 1844 de Kimmel și astăzi, firește, cu totul scoasă din circulație. D. M. a adaus scurte lămuriri preliminare înaintea fiecărui simbol și a alipit și hotărârile celor șapte sinoade ecumenice. D. M. e și autorul unei «Simbolice» în românește.

* * *

Tesa de doctorat a diaconului Ioan Popescu, alt licențiat din București, e ediția povestirii siriene a muceniciei lui Cristofor (Leipzig, 1903); se adaugă traducerea germană. *Pentateuchul, studiu istorico-critic*, de același (București, 1904), e o compilație care dă o vedere interesantă asupra rezultatelor câștigate de critica filologică și istorică aplicată la această carte din Biblie (bibliografia de la început dă titlurile foarte incomplect); firește că se încearcă a împăca aceste rezultate cu tradiția Bisericii. *Limbile semitice, studiu istorico-filologic* (București, 1904), e o modestă broșură de 36 de pagini, în care se dau câteva priviri generale asupra familiei limbilor semitice, și mai ales asupra celei ebraice.

* * *

Lîngă mănăstirea Neamțului, tot înaintea, în mîna stîngă a șoselei, se vede o livadă împrejmuată cu zăplazi, din care se aud ciudate țipete de dobitoace necunoscute. Acolo, într'o instalație primitivă, e casa de nebuni, singura din Moldova. Bieții oaspeți erau tratați cu rugăciuni și bătăi; de un timp rugăciunea a fost înlocuită cu oarecare medicină. Suveranul casei de nebuni din livadă nu e însă medicul, ci un personajiu care se chiamă intendent. Întîmplarea a făcut să se numească dăunăzi un doctor alienist, care a făcut studii

speciale și e un om inteligent și un scriitor. Intendentul l-a dat afară, așa cum prevede regulamentul marelui așezământ de binefacere al Sf. Spiridon, de care atîrnă atîtea spitale din Moldova. Doctorul dat afară de intendent în paguba nebunilor, cari nu pot fi întrebați, firește, d. P. Zosin, explică aceste lucruri în Darea sa de samă (București, 1904; extras din «Spitalul»). Sînt în ea interesante note de moravuri.

N. IORGA.

NOTIȚE

Familia, cunoscuta revistă de la Oradea-Mare, cuprinde în penultimul său număr (No. 13, Martie 28) un material bogat și interesant, care se referă în mare parte la sesiunea din urmă a Academiei Romîne. Relevăm: un fragment din conferința d-lui Ollănescu-Ascanio: «Societatea romînă și literatura», o poezie de V. Hugo, trad. de Al. A. Naum, un articol al d-lui Iosif Vulcan despre conferința M. S. Regelui la Academie, poezii populare din Ardeal, etc. Numărul din urmă are de asemenea unele lucruri bune; poezia «M'ai desbrăcat de lutul rece», iscălită Li-liac, pseudonim sub care se ascunde cu discreție o talentată scriitoare ardeleană, d-șoara Maria Cunțan. Amintim că în anul acesta *Familia* împlinește vîrsta frumoasă de 40 de ani; un număr comemorativ, la care vor colabora cîțiva din cei mai de frunte scriitori romîni, precum și mulți din vechii colaboratori ai revistei, va sărbători fericita aniversare culturală. Academia Romînă, într'una din ședințele sale din urmă, și-a manifestat și ea înaltele sale sentimente de stimă către d. Iosif Vulcan, fondatorul și proprietarul *Familiei*, alegîndu-l — la propunerea d-lui T. Maiorescu — președinte al secției literare.

* * *

Făt-frumos, simpaticul nostru confrate de la Birlad, publică în fruntea numărului său al doilea (1 Aprilie, 1904) un articol al d-lui A. C. Cuza, despre «Ideea națională romînă»; o frumoasă schiță a d-lui I. Ciocîrlan («Ispita»); poezii iscălite de d-nii D. Nanu («În munți»), G. Tutoveanu («Stol») și A. Mîndru, («Pastel»); apoi cîteva note ale d-lui Emilgar relative la manuscrisele și edițiile operelor lui Ion Creangă, și un document inedit (carte de mărturie) din Tecuciu, aflat în colecțiunea d-lui Emilgar și pe care editorul, economul I. Antonovici, îl datează prin anii 1626—1633.

* * *

Gazeta Artelor, interesanta revistă ilustrată a d-lui Juarez Movilă, cuprinde și de astă-dată (No. 39-40, Martie 15-30) un material foarte bogat (articole relative la trecutul ori la fazele actuale ale artei musicale și teatrale la noi, critice, notițe, etc.) precum și cîteva ilustrații bine reușite, dintre cari relevăm portretul regretatului pictor Sava Henția.

* * *

Paloda Literară (No. 3, Martie 28, Bîrlad) publică în pagina întâiu un portret foarte reușit al d-lui I. L. Caragiale, și câteva reflexiuni asupra individualității artistice a marelui scriitor; pe urmă poezii de dd. D. Nanu și A. Mindru, traduceri, etc. D. Nanu mai iscălește și un nou articol-program al revistei, menit pe semne să explice articolul publicat cu două numere mai înainte. Titlul acestui program suplimentar («O nouă îndrumare literară» — pentru Bîrlad ori pentru toată România?) ni se pare mai puțin fericit decât acel al «*Întăului cuvînt*», care ar fi îndreptățit cel mult «*Un al doilea cuvînt...*» și așa mai departe.

* * *

Convorbiri literare (No. 4, București, 1 Aprilie 1904) are un cuprins literar și științific îmbelșugat. Relevăm: raportul d-lui T. Maiorescu despre ortografia revizuită, prezentat Academiei Romîne; sfîrșitul romanului Lydda, al d-lui D. Zamfirescu; o conferință interesantă a d-lui E. A. Pangrati, despre Universitățile noastre; câteva notițe ale d-lui N. Iorga, asupra lui Vlad-Țepeș și Ștefan cel Mare; raportul d-lui Ion Bogdan, asupra manualului de istorie universală al *pedagogului și filosofului* d. I. Găvănescu, bine cunoscutul autor didactic neaprobat și nemîngăiat; un studiu al d-lui dr. R. Sbiera, despre «fisiologia vocalelor românești ă și î»; o dare de seamă a d-lui G. Bogdan-Duică, despre noua ediție (vol. I) a operelor d-lui Delavrancea, etc.

* * *

Multă lume se plînge de apariția intermitentă a citorva reviste lunare din Capitală, a căror «artă și literatură» este cu atît mai «idealistă», cu cît împrejurările în care se publică sunt mai «materialiste». De sigur că vina nu-î decît a cititorilor, care nu-și plătesc abonamentele, și a tipografilor care țin să le încaseze.

Acum de curînd, ni se semnaleză apariția — la un număr restrîns de particulari și la nici o librărie — a revistei «Literatură și artă romînă», în jurul căreia se știe că este grupată o viitoare «persoană morală». Regretăm că, în afară de puținii cititori privilegiați, cuprinsul acestui număr e cunoscut numai colaboratorilor și tipografiei respective; de altminteri l-am anunța și noi cu plăcere.

* * *

Am primit la redacție:

«Aritmetică pentru școalele populare de F. E. Lurtz.» — Traducerea din nemțește a unei foarte bune cărți didactice din Ardeal, aprobată și de ministerul ungar. Traducătorul este un învățător romîn (anonim). Cartea a ieșit în editura librăriei H. Zeidner din Brașov.

Sc.